

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата педагогічних наук, доцента, доцента кафедри педагогіки та психології професійної освіти Навчально-наукового гуманітарного інституту Національного авіаційного університету Добровір Олени Вікторівни на дисертацію Васьківської Олени Євгеніївни «**Формування умінь діалогічного спілкування старшокласників у процесі навчання гуманітарних предметів**», подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.09 – теорія навчання

Дисертаційна робота Васьківської Олени Євгеніївни «Формування умінь діалогічного спілкування старшокласників у процесі навчання гуманітарних предметів» присвячена актуальним проблемам, що стосуються комунікативної компетентності учнів старшої школи, яка є наскрізною серед компетентностей, визначених Концепцією нової української школи (2016), адже, як зазначається в документі, здатність реагувати мовними засобами на соціальні та культурні явища є важливим інструментом діяльності і міжкультурного спілкування. У роботі окреслено як теоретичні, так і методологічні аспекти порушеної проблеми. Проаналізовано її сучасний стан. Розкрито базові поняття дослідження. Уточнено сутність понять «діалог», «уміння діалогічного спілкування». Здійснено ґрунтовний аналіз змісту гуманітарних предметів старшої школи (українська мова, українська література, зарубіжна література та англійська мова; 10-й та 11-й кл.) тощо.

Актуальність теми дослідження науково обґрунтовано і викладено лаконічно й переконливо. Основну увагу зосереджено на особливостях комунікативної активності старшокласників і формуванні відповідних навичок і вмінь. Дисертантка слушно зауважує, що діалогічна взаємодія є універсальним процесом, який пронизує людське мислення, стосунки, життєдіяльність загалом, а вміння діалогічного спілкування є чинником розвитку сукупності різних видів знань, навичок й умінь, що впливають на комунікантів. Актуальність порушеної проблеми і зміст першого параграфу «Теоретичний аналіз проблеми формування умінь діалогічного спілкування

старшокласників» першого розділу «Сучасний стан теорії і практики формування умінь діалогічного спілкування старшокласників у процесі навчання гуманітарних предметів» переконливо доводить, що формування умінь діалогічного спілкування старшокласників є важливою дидактичною проблемою з огляду на тенденції реформування освітньої галузі країни та інтеграцію в європейський освітній простір.

У дослідженні порушеної проблеми Васківська О. Є. спирається на низку праць як вітчизняних, так зарубіжних учених у галузі філософії, педагогіки, психології, соціології. Проаналізовано праці Б. Ананьєва, С. Архипової, Ю. Бабанського, Г. Балла, М. Бахтіна, Н. Бібик, В. Біблера, О. Бодальова, Л. Божович, Д. Ельконіна, Л. Занкова, І. Зязюна, В. Кан-Каліка, Г. Костюка, І. Лернера, О. М. Леонтєва, С. Максименка, М. Махмутова, С. Рубінштейна, О. Савченко, Г. Селевка, В. Сластьоніна, В. Сухомлинського, А. Хуторського та ін.

Усього процитовано і здійснено посилань на 358 джерел.

В авторефераті та дисертації відображено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами Інституту педагогіки НАПН України. Тема дисертації затверджена вченою радою Інституту педагогіки НАПН України (протокол № 7 від 15 вересня 2014 р.) і узгоджена в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 7 від 30 вересня 2014 р.).

Методи дослідження, використані в дисертації, вказують на науковий підхід до виконання роботи. Теоретичні (аналіз, порівняння, систематизація, узагальнення тощо), емпіричні (анкетування, педагогічне спостереження, бесіди, опитування, тестування та ін.) методи знаходять своє продовження в експериментальній частині дисертації, органічно поєднуючись з методами математичної статистики.

Загалом використано табличний аналіз здобутої інформації, методи рангування і рангової кореляції, експертної оцінки, критерії Макнамари, Колмогорова-Смірнова тощо.

Експериментом охоплено 385 учнів та 78 учителів (Київська, Одеська, Сумська області, м. Київ), результати роботи підтверджено довідками про впровадження.

Наукова новизна дослідження вагома, адже: уперше: визначено та обґрунтовано дидактичні умови формування умінь діалогічного спілкування старшокласників у процесі навчання гуманітарних предметів (соціально-ціннісна мотивація старшокласників до оволодіння вміннями діалогічного спілкування; діалогізація змісту гуманітарних предметів старшої школи; актуалізація діалогічного досвіду старшокласників у процесі навчання гуманітарних предметів; орієнтація процесу формування у старшокласників умінь діалогічного спілкування на профільне навчання; застосування навчальних технологій у процесі формування умінь діалогічного спілкування старшокласників); створено та апробовано дидактичну модель, складовими якої є: цільова; методологічна; змістова; процесуальна; критеріальна; мотиваційна; інструментально-моніторингова і результативна; створено матриці змісту вправ і завдань формування у старшокласників умінь діалогічного спілкування (за розробленими матрицями діагностовано стан сформованості умінь діалогічного спілкування старшокласників у процесі навчання гуманітарних предметів); проранговано проблематику дисертаційних досліджень, виконаних як в Україні, так і за кордоном (з огляду на формування умінь діалогічного спілкування старшокласників); уточнено дидактичну сутність понять «діалог», «уміння діалогічного спілкування». Подальшого розвитку набули проблеми наступності у формуванні умінь діалогічного спілкування учнів початкової, основної і старшої школи у процесі навчання гуманітарних предметів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблено та впроваджено методичний ресурс (авторський курс за вибором

«Навчасність діалогічного спілкування»; система вправ і завдань, що корелює із системою вправ і завдань проаналізованих підручників; методичні рекомендації для вчителів щодо формування умінь діалогічного спілкування старшокласників); створено спеціальний інструментарій для статистичної обробки та аналізу емпіричних даних, а також проведення моніторингу готовності суб'єктів навчально-виховного процесу загальноосвітніх навчальних закладів до реалізації дидактичних умов формування умінь діалогічного спілкування і виявлення динаміки рівнів самооцінки ставлень старшокласників до потреби розвивати вміння діалогічного спілкування у процесі навчання гуманітарних предметів.

Вірогідність одержаних результатів забезпечено обґрунтованістю вихідних положень щодо формування умінь діалогічного спілкування старшокласників у процесі навчання гуманітарних предметів; використанням комплексу взаємодоповнювальних методів наукового пошуку, адекватних меті, об'єкту, предмету та завданням дослідження; вивченням об'єкта дослідження з урахуванням усіх вимог щодо отримання інформації, надійності, обґрунтованості, точності пізнавальних процедур; репрезентативністю вибірки; поєднанням кількісного та якісного аналізу теоретичного й емпіричного матеріалу; застосуванням порівняльних методик та елементів математичної статистики для обробки експериментальних даних.

Основні положення та результати дослідження апробовано на науково-практичних конференціях, семінарах і круглих столах різних рівнів. Заходів міжнародного рівня – 11 (Україна – 5; спільних (Україна – Чехія) – 1; Білорусь – 1; Німеччина – 1; Польща – 1; Росія – 2), всеукраїнського рівня – 5; семінарів різних рівнів на теренах України – 10).

Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено у 24 публікаціях, із них: 6 – статті у наукових фахових виданнях України, 5 – у виданнях інших держав.

Аналіз праць Васьківської О. Є., оприлюднених за науковими результатами дисертації, засвідчив, що було висвітлено низку аспектів досліджуваної проблеми: дидактичні особливості формування і розвитку діалогічних умінь і діалогічного мовлення старшокласників – 2; діалог як засіб розвитку комунікативних умінь учнів і толерантності старшокласників – 3; діалогічні уміння як засіб формування соціальної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу, як джерело ефективних можливостей для соціалізації учнів старшої школи – 3; навчання діалогічного мовлення старшокласників і особливості формування умінь діалогічного спілкування старшокласників у процесі навчання предметів мовно-літературного циклу – 2; формування комунікативної компетентності, розвиток умінь діалогічного спілкування на уроках і в умовах віртуального середовища, розвиток аксіологічного чуття тощо – 8; стан і перспективи розвитку умінь діалогічного спілкування старшокласників засобами сучасного підручника – 1. Значну увагу в публікаціях дисертантки приділено технологіям формування і розвитку умінь діалогічного спілкування – 5.

Структура та обсяг дисертації відповідають чинним вимогам: вступ, три розділи, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел (358 найменувань), 15 додатків.

Робота містить 36 таблиць і 16 рисунків. Загальний обсяг дисертації – 358 сторінок (основного тексту – 199).

Як результат – експериментально підтверджено ефективність розроблених дидактичних умов, моделі формування умінь діалогічного спілкування старшокласників, методичного ресурсу, розробленого інструментарію для проведення моніторингу.

Ми переконалися, що поставлені завдання розв'язано, мету дослідження досягнуто. Утім, абстрагуючись від вагомих здобутків Васьківської О. Є., вважаємо за потрібне висловити деякі пропозиції і зауваження, що можуть мати дискусійний характер.

1. Зміст параграфу 1.1. «Теоретичний аналіз проблеми формування умінь діалогічного спілкування старшокласників» надто конкретизований, тому, на нашу думку, таблиці 1.1.1 «Аналіз інформації з доступних джерел про дисертації з проблем діалогу, захищені в Україні» і 1.1.2 «Аналіз інформації з доступних джерел про дисертації з проблем діалогу, захищені за кордоном», доцільно було б винести у додаток.

2. У дисертації (с. 96) зазначено «Сьогодення чітко показує, що у суспільстві відчувається брак толерантності та взаєморозуміння, а також змоги вести конструктивний діалог і чути одне одного. Тож особливу увагу слід приділяти формуванню нової толерантної і готової до діалогу особистості». На нашу думку, поняття «нова толерантна особистість» потребує ширшої інтерпретації.

3. Дидактична модель формування умінь діалогічного спілкування старшокласників у процесі навчання гуманітарних предметів (рис. 2.1.1 на с. 90 дисертації) вибудована з огляду на застосування оптимального алгоритму реалізації теоретично обґрунтованих дидактичних умов, а от серед підходів не зазначено діяльнісного (хоча в дисертації про це йдеться на с. 82–83 та ін.), адже не завжди у шкільній практиці діяльнісний підхід пов'язують з компетентнісним, які, за суттю, відображають процес (переважно – діяльнісний, і результат – переважно компетентнісний).

Абстрагуючись від висловлених зауважень і побажань, які можуть мати дискусійний характер, зазначимо, що вони суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку проведеного дослідження, в цілому не знижують його теоретичну і практичну значущість.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Васьківської Олени Євгеніївни є актуальною, завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагомое теоретичне та прикладне значення.

На підставі здійсненої експертизи дисертаційної роботи, автореферату та ознайомлення з опублікованими працями дисертантки можна зробити висновки про те, що дисертаційна робота на тему «Формування умінь діалогічного спілкування старшокласників у процесі навчання гуманітарних предметів» є завершеною науковою, має теоретичну і практичну значущість, відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24. 07. 2013 року № 567), що висуваються до кандидатських дисертацій, а її авторка, Васьківська Олена Євгеніївна, заслуговує присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.09 – теорія навчання.

Офіційний опонент

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки

та психології професійної освіти

Навчально-наукового гуманітарного інституту

Національного авіаційного університету

 О. В. Добротвор

Підпис гр. Добротвор О.
з а с в і д ч у ю
Вчений секретар
Національного авіаційного університету
 Т. Енечева

18.10.2017р.